

Universiteit
Leiden
The Netherlands

‘Zoeken, aangrijpen en vernietigen!’: De theorie, praktijk en prijs van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949

Harinck, C.H.C.

Citation

Harinck, C. H. C. (2021, November 16). *‘Zoeken, aangrijpen en vernietigen!’: De theorie, praktijk en prijs van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3239352>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3239352>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoofdstuk 1

De wil tot onderdrukken. De Nederlandse strijdkrachten en de confrontatie met de Indonesische revolutie.

Het was 15 september 1945. De Tweede Wereldoorlog was ruim een maand voorbij, maar in het grootste gedeelte van Indonesië was nog geen geallieerde militair gesignaleerd. Wel lagen op de rede van Batavia verschillende Britse oorlogsschepen voor anker. Aan boord waren de eerste officiële Nederlandse en Britse afgevaardigden van de Britse bezettingsmacht die Indonesië van het verslagen Japanse leger moest ontdoen en de veiligheid in de archipel moest garanderen.

Na drieënhalf jaar Japanse bezetting keerde het Nederlandse gezag terug in de koloniale hoofdstad, zij het nog zonder slachtkracht en in de schaduw van de Britten. De hoge Nederlands-Indische ambtenaar Charles O. van der Plas, rechterhand van luitenant-gouverneur-generaal H.J. van Mook, maakte deel uit van deze delegatie. Van der Plas was als Chief Civil Affairs Officer de schakel tussen de Nederlands-Indische regering in ballingschap en het Britse militaire opperbevel in Zuidoost-Azië, het South East Asia Command (SEAC), onder Lord Louis Mountbatten. Van der Plas, die gold als een groot Indonesië-kenner, had tegenover enkele Britse officieren verklaard dat de Javanen de terugkeer van het Nederlandse gezag met gejuich zouden verwelkomen. In plaats daarvan werd het welkom geheten met kogels en leuzen op muren en trams, zoals ‘Better to be in hell than to be colonized again!’¹

De revolutionaire werkelijkheid van verzet en zelfverklaarde onafhankelijkheid deed het Nederlandse en Nederlands-Indische politieke en militaire gezag op hun grondvesten schudden. De Nederlandse regering had na de nederlaag tegen Japan in 1942 wel begrepen dat een terugkeer naar de status quo ante bellum niet haalbaar was. Maar een modernisering van de staatsrechtelijke verhoudingen, of zelfs volledige dekolonisatie, diende wel op Nederlandse instigatie en voorwaarden te gebeuren; zelfverklaarde onafhankelijkheid tartte alle koloniale verwachtingen en bracht de Nederlandse belangen in groot gevaar.

Nederland zou zijn gezag gewapenderhand moeten terugwinnen, zo was de gedachte. Nog voor het einde van 1945 stonden duizenden Nederlandse militairen klaar in Malakka – het huidige Maleisië, toen een Britse kolonie – om de ‘orde en veiligheid’ te herstellen in Indonesië, terwijl met datzelfde doel in Nederland werd besloten de troepenmacht verder uit te breiden en zwaarder te bewapenen. Hoe, en op basis van welke analyse, kwam de organisatie van de

troepenmacht tot stand? En hoe waren deze troepenmacht en de al in Zuidoost-Azië aanwezige eenheden conceptueel voorbereid op de confrontatie met de Indonesische vrijheidsstrijd?²

Onduidelijkheid heerst, augustus 1945

Na meer dan drieënhalf jaar strijd was het op 15 augustus 1945 eindelijk zover: Japan was verslagen. Op die dag, die als V-J Day (Victory over Japan Day) de geschiedenis in zou gaan, verklaarde de Japanse regering zich onvoorwaardelijk over te willen geven. Op 2 september volgde de officiële ondertekening en kwam formeel een einde aan de Tweede Wereldoorlog. De afwikkeling van de grootste oorlog ooit zou nog de nodige moeite en tijd kosten. Bij het einde van de oorlog in Europa in mei 1945 hadden de geallieerden Duitsland zelf en bijna alle door de Duitsers bezette gebieden in handen. Bij het einde van de oorlog in Azië drie maanden later was de situatie wezenlijk anders. Op het moment van de onvoorwaardelijke overgave beheersten de Japanse strijdkrachten nog heel Japan en grote delen van Zuidoost- en Oost-Azië, waaronder ook het grootste deel van Indonesië. Het zou zelfs tot midden oktober 1945 duren voordat de geallieerden stevig voet aan wal zetten op Java en Sumatra. Dat gebeurde met het doel de Japanse militairen te ontwapenen en te repatriëren, en geallieerde krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden op te vangen. De hervestiging van het Nederlandse koloniale gezag moest wachten.³

Voor die hervestiging had de Nederlandse regering in ballingschap vanaf 1943 al verschillende plannen gemaakt. Omdat Nederland sinds het begin van de Tweede Wereldoorlog en het verlies van Indonesië in 1942 militair en geopolitiek zwak was, gingen deze plannen uit van een Amerikaanse bevrijding van het eilandrijk, waarbij dan, zo was de hoop, ook enige eigen eenheden betrokken konden worden. Toch kwam de capitulatie van Japan eigenlijk te vlug voor de regering, die er op 7 augustus (de dag na de atoombom op Hiroshima) nog van uit was gegaan dat de overgave niet voor het eind van het jaar zou plaatsvinden. De schok was enkele dagen later dan ook groot. Blijdschap over het einde van de oorlog vermengde zich met zorgen over de toekomst. Johann Logemann, minister van Overzeese Gebiedsdelen, verzuchtte tijdens een vergadering van de Raad voor Oorlogvoering (RvO) op 10 augustus dat het einde van de Tweede Wereldoorlog in Azië voor Nederland ‘administratief en organisatorisch’ te vroeg kwam. Vóór begin 1946 zou Nederland namelijk amper eigen troepen hebben om Indonesië weer onder controle te krijgen. Ook de Nederlands-Indische regering in ballingschap was slecht voorbereid; de voor de herbezetting ingestelde Netherlands Indies Civil Administration (NICA) was in augustus nog maar klein. En tot overmaat van ramp was Indonesië

in de Britse in plaats van in de Amerikaanse zoneverdeling van Zuidoost-Azië komen te liggen. De met de Amerikanen gemaakte afspraken waren daardoor niet meer geldig, terwijl er met de Britten nieuwe plannen gemaakt moesten worden, wat weer verdere vertraging zou opleveren.⁴

De gemiste voorbereidingstijd bedroeg zodoende een half jaar. Maar Logemann en zijn medekabinetsleden konden niet bevroeden dat de regering in augustus 1945 in zekere zin veel verder achterliep dan enkele maanden. Op 17 augustus, twee dagen na de Japanse aankondiging van overgave, riepen Indonesische nationalisten de onafhankelijkheid uit in Jakarta, de Indonesische naam voor de koloniale hoofdstad Batavia. De sociale en politieke revolutie die volgde op deze *Proklamasi* zouden een terugkeer naar de status quo ante bellum spoedig onmogelijk maken.

Informatie over de situatie in Indonesië was in eerste instantie zeer beperkt. Waar moest men rekening mee houden bij een terugkeer in de kolonie? Het lukte een journalist van de Britse *Evening News* een bijzonder eerlijk antwoord te ontlokken aan een Nederlandse regeringsvertegenwoordiger in Londen: ‘We hebben geen idee wat we in Indië zullen aantreffen.’ Het duurde nog even voordat in Nederland duidelijk was wat er allemaal gebeurde in Indonesië, en nog langer voordat men beseftte wat de consequenties waren van de Indonesische revolutie.⁵

Voor de legerleiding was het evident wat er te doen stond: Nederlandse militairen moesten naar Indonesië om er de orde en rust te herstellen en te bewaken. De ‘vroege’ capitulatie van Japan maakte het lastiger om de middelen daarvoor te organiseren, maar dat dit een keer moest gebeuren was al lang duidelijk. Daarna kon de overheid zich in alle rust op de politieke problemen storten. Voor de politieke beleidsmakers in Den Haag en Batavia lag het niet zo eenvoudig. Het Nederlandse gezag in Indonesië moest inderdaad hersteld worden, maar de eerder gemaakte beloftes over een vorm van dekolonisatie moesten ergens in de toekomst ook waargemaakt worden, terwijl de onafhankelijkheidsverklaring eveneens om een politiek antwoord vroeg. Ordeherstel en politieke ontwikkelingen grepen in elkaar en waren afhankelijk van elkaar. Dit verschil in perspectief zou de verhouding tussen de legerleiding en de regering stevig onder druk zetten.

Maar in de zomer en het najaar van 1945 hadden andere netelige vraagstukken de overhand. Grootste zorg baarden de onduidelijkheid over de houding die de Japanse troepen in Indonesië zouden aannemen en het gebrek aan eigen troepen. Intensieve samenwerking met de geallieerden bleef vereist, maar zouden die daartoe nog bereid zijn nu de oorlog voorbij was? De houding van de Indonesische bevolking tegenover de terugkeer van het Nederlandse gezag beschouwde de regering nog niet als een groot probleem. Maar omdat de toestand zo

onduidelijk was en zij niet te afhankelijk van de Britten wilde zijn, moesten er zo snel mogelijk Nederlandse troepen worden gevormd en naar Indonesië worden verscheept.⁶

De zoektocht naar troepen

Het KNIL, de meest voor de hand liggende troepenmacht voor koloniaal gezagsherstel, lag in duigen sinds de nederlaag tegen Japan in 1942. Slechts een klein deel van de manschappen had kunnen ontsnappen aan de Japannese aanval; het gros werd krijgsgevangen gemaakt. Op het moment van de Japanse capitulatie bevonden zich nog 30.824 KNIL-militairen en 3.199 man van de Koninklijke Marine (KM) in Japans krijgsgevangenschap; ruim zeventuizend hadden hun internering niet overleefd. De vrijgekomen militairen konden misschien wel weer ingezet worden, maar ze waren ernstig verzwakt en moesten na jaren gevangenschap hoogstwaarschijnlijk ook opnieuw getraind worden.⁷

De in Australië gelegerde resten van het oude KNIL en de in Azië gelegerde onderdelen van de KM boden evenmin een indrukwekkende aanblik. De sterkte van de Nederlandse strijdkrachten in Zuidoost-Azië net voor het einde van de Tweede Wereldoorlog was niet meer dan een half bataljon gezagstroepen, enige marineschepen, drie squadrons van de Militaire Luchtvaart van het KNIL (ML-KNIL) en enkele compagnieën infanterie. In totaal telde het KNIL toen niet meer dan 5.114 mannen en 213 vrouwen. Deze bescheiden krijgsmacht was de minuscule bijdrage geweest aan de geallieerde oorlogsinspanningen in Azië na midden 1942, en was nu evident niet voldoende om Indonesië weer onder Nederlands gezag brengen. Dit alles maakte dat het KNIL (en de in Azië gelegerde onderdelen van de KM) in het najaar van 1945 niet de solide personele basis konden bieden die nodig was voor de militaire hervestiging van het Nederlandse gezag.⁸

In de plannen die de Nederlandse regering in ballingschap had gemaakt voor de bevrijding van Nederlands-Indië was ze uitgegaan van grootschalige geallieerde hulp en in aanvulling daarop een Nederlandse expeditionaire troepenmacht ter sterkte van een divisie gevechtstroepen, een brigade mariniers en vijftien licht uitgeruste ‘gezagsbataljons’ voor de ordehandhaving. Deze troepenmacht was in augustus 1945 echter verre van voltooid. De Mariniersbrigade was nog in opleiding in de Verenigde Staten. Van de geplande gezagsbataljons voor Azië was er slechts één beschikbaar. Een gevechtsdivisie bestond in het geheel nog niet – alleen het kader was geselecteerd en in opleiding in het Verenigd Koninkrijk. Deze achterstand kwam niet alleen doordat Japan eerder capituleerde dan verwacht. Omdat er nog maar weinig over was van de Nederlandse strijdkrachten van vóór 1940, moesten de nieuwe vanaf de grond opgebouwd worden en daar kon pas mee begonnen worden na de bevrijding

van de zuidelijke provincies in het najaar van 1944 en de vestiging van het Militaire Gezag daar. De regering koos voor eenzelfde organisatie als het Britse leger, waarvan ook het meeste materiaal afkomstig was. Zoals met de geallieerden was afgesproken, lag de prioriteit bij het vormen van eenheden voor beveiligingstaken in Nederland en bezet Duitsland, en van de Marine.⁹

Het gros van de eenheden van de nieuwe KL waren Light Infantry Battalions (LIB's), losse, licht uitgeruste infanteriebataljons zonder ondersteunende zware infanteriewapens als mortieren en antitankgeschut. De manschappen bestonden uit leden van de Binnenlandse Strijdkrachten en oorlogsvrijwilligers (OVW'ers). De beoogde KL-gevechtsdivisie zou pas eind 1945 of begin 1946 geformeerd kunnen worden, nadat de dienstplicht weer was ingevoerd. De regering had na de bevrijding om praktische redenen besloten het oproepen van dienstplichtigen uit te stellen. Alleen de Mariniersbrigade was georganiseerd en uitgerust als een volledige gevechtseenheid met alle bijbehorende ondersteunende wapens.¹⁰

Na enig getouwtrek met de geallieerden konden zeventien LIB'S worden vrijgemaakt voor inzet in Indonesië. Deze moesten tussen september 1945 en februari 1946 naar Zuidoost-Azië worden gedirigeerd, evenals de nog in de Verenigde Staten gelegen Mariniersbrigade, zij het zonder de zware wapens. Nederland had op die manier een strijdmacht van zo'n twintig KL- en KM-bataljons bij elkaar kunnen schrapen, terwijl er in Azië dankzij het vrijkomen van de krijgsgevangenen spoedig wel enige compagnieën KNIL beschikbaar zouden komen. De twee hoofdvragen voor de Nederlandse beleidsmakers waren vervolgens hoe snel deze troepenmacht verscheept kon worden, en of deze sterkte voldoende zou zijn om de hele archipel weer onder controle te krijgen. Met welke tactische concepten en culturele bagage zouden de Nederlandse strijdkrachten de dekolonisatieoorlog in gaan? Wat werd binnen de KL en het KNIL bedoeld met het herstel van orde en rust met militaire middelen?¹¹

Voorschriften voor de bestrijding van binnenlandse tegenstand

Het vooroorlogse KNIL had net als de meeste andere koloniale legers een dubbele functie gehad: de verdediging van de kolonie tegen buitenlandse agressie en tegen 'binnenlandse vijanden'. De afwezigheid van buitenlandse vijanden zorgde ervoor dat het KNIL zich primair op zijn tweede taak richtte, die sterk gericht was op verovering en expansie. Na de definitieve onderwerping van Atjeh en de laatste nog niet bezette eilanden begin twintigste eeuw werd de binnenlandse taak van het koloniale leger meer en meer politieel van aard, ter ondersteuning van het koloniale civiele bestuur. Deze militaire bijstand bestond uit 'het verzekeren van de

binnenlandse rust, orde en veiligheid'. Geregeld moest het KNIL het burgerlijk bestuur bijstaan, al waren er op de hevige maar kortstondige communistische opstand van 1926-1927 na geen grote ordeverstoringen in de drie decennia voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog.

Deze relatief rustige periode voedde een haast romantisch zelfbeeld: het tempo doeloe, oftewel 'die goede oude tijd', gold ook voor het KNIL. Zo is in het gedenkboek van oud-KNIL-onderofficieren uit 1953 over de vooroorlogse jaren te lezen:

'Koude en honger waren ongekende kwelgeesten. Indien de laatste door misoogst dreigde, b.v. in Bodjonegoro, dan was daar het gouvernement om regelend op te treden. Streng tegen oproerkraaiers, behulpzaam voor goedwillenden. Zij die in doodsangst vluchtten voor de hete lava uit de Merapi vonden het leger als helper in de eerste nood. Ja, er was in dat land ver van hier een betrekkelijk klein, maar goed gedisciplineerd beroepsleger dat het Nederlands gezag vestigde en handhaafde, het Koninklijk Nederlands-Indische Leger.'¹²

Toen eind jaren dertig de Japanse oorlogsdreiging toenam, moest het KNIL zich weer primair richten op de verdediging van de kolonie tegen een buitenlandse invasie en er werden grote aantallen dienstplichtigen en reserveofficieren opgeroepen. De relatieve rust van het interbellum, de personele uitbreiding van het KNIL net voor de Japanse invasie, de snelle nederlaag in 1942 en de zeer beperkte rol in de geallieerde oorlogsinspanningen daarna hadden tot gevolg dat de meeste officieren en militairen die in het najaar van 1945 in dienst waren of dat spoedig weer kwamen, over weinig of geen ervaring beschikten in koloniale ordehandhaving en de strijd tegen guerrilla's. Wat het KNIL als organisatie en zijn individuele militairen hierover wisten was vooral gebaseerd op theorie en kennis van de KNIL-geschiedenis.¹³

De belangrijkste bron daarvoor was het in 1928 gepubliceerde *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-politionele Taak van het Leger (VPTL)*, de codificatie van de ervaringen van de KNIL-eenheden, en dan met name het Korps Marechaussee, die in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw de laatste antikoloniale verzetskernen in Atjeh hadden verslagen. Het *VPTL*, dat twintig hoofdstukken en enkele bijlagen telde, behandelde alleen het laagste niveau van militair-politioneel optreden; ordehandhaving was de taak van infanteriepelotons van ongeveer 15 man. Een strategische analyse, instructies over gebiedsbeheersing, de invulling van de samenwerking met de civiele autoriteiten en het optreden in een verband groter dan een of enkele pelotons werden niet besproken. Deze

kwesties kwamen ook niet in een ander voorschrift aan de orde. De Nederlands-Indische legerleiding beschikte dus niet over een complete, concrete doctrine voor handhaving en herstel van de orde. Uit de tactische instructies werd duidelijk wat de bedoeling was: door hard optreden gewapend verzet zo snel mogelijk de kop in drukken maar de bevolking ontzien, oftewel ‘streng tegen oproerkraaiers, behulpzaam voor goedwillenden’, zoals het werd verwoord in het gedenkboek van oud-KNIL-onderofficieren.¹⁴

Dit citaat illustreert de koloniale opdeling van de bevolking in het gros dat van nature uit was op orde en rust en het koloniale gezag zodoende goedgezind was, tegenover de enkele rotte appels die de rust en orde juist wilden verstoren. Deze dichotomie, die overheden in onvrije samenlevingen door de eeuwen heen hebben gebruikt om hun heerschappij te legitimeren en verzet uit te bannen, paste goed in het raciale westerse denken over Azië eind negentiende en begin twintigste eeuw. Zo putten de beschrijvingen van de lokale bevolking en de tegenstander uit een klassiek oriëntalistisch repertoire. De bevolking was weliswaar van nature tot orde geneigd, maar ook zeer vatbaar voor beïnvloeding door inspirerende, antikoloniale religieuze of politieke leiders, en snel te verleiden tot verzet. Ze werd in collectieve termen gezien en geduid; in een bepaalde regio kon sprake zijn van een tot ‘verzet geneigde bevolking’ of juist een ‘rustige bevolking’ en hele gebieden werden geclassificeerd als ‘vreedzaam’ of als ‘streken waar verzet heerst’.¹⁵

Het gedrag van de tegenstander op het slagveld werd verklaard vanuit zijn etnische en geografische achtergrond. Het idee was dat er een oosterse manier van oorlog voeren bestond, die wreder en nietsontziender was dan de westerse. Klassieke associaties bij de oosterse strijdwijze waren fanatisme, wreedheid, sluwheid, ontwijkend gedrag en een zeer hoge acceptatiegraad voor dodelijke verliezen en andere ontberingen. Hoofdstuk VIII was volgens dit gedachtegoed gewijd aan het ‘verschil in strijdwijze bij verschillende rassen’. In zijn algemeenheid gold dat de Indonesische tegenstander de Nederlandse doden en gewonden ‘niet ontziet’ – de suggestie was dat de tegenstander van een ander beschavingsniveau was dan een westerse tegenstander – en dat hij ‘heimelijk’ optrad. Constante waakzaamheid was daarom geboden, zelfs in ‘schijnbaar vreedzame’ streken. Maar ook na een succesvolle actie moest men oppassen voor ‘oosters fanatisme’: aanvallen van gewonde tegenstanders of ‘schijnbaar gesneuvelden’ waren ‘steeds’ te verwachten.¹⁶

Het grootste deel van het *VPTL* is een uitwerking van de vraag hoe zodanig opgetreden kon worden dat de ‘verzetlieden’ en ‘kwaadwilligen’ uitgeschakeld werden, terwijl de bevolking het Nederlandse gezag goedgezind bleef of weer werd. Voor het in de kop drukken van verzet – en het ontmoedigen van verdere tegenstand – was de ‘krachtige aanval’ de sleutel

tot succes, ook in de verdediging. Nooit mocht het initiatief in handen van de tegenstander vallen. Alleen dan kon een ‘moreel en materieel’ overwicht verkregen worden. Onderhandelen was uitgesloten; slechts ‘onvoorwaardelijke onderwerping’ mocht worden geaccepteerd. Zolang deze overgave niet had plaatsgevonden moest de tegenstander ‘rusteloos’ achtervolgd worden en ‘in hare schuilplaatsen worden opgespoord’. In de praktijk kwam dit neer op een voortdurende offensieve patrouillegang in als ‘onrustig’ bestempelde gebieden. De bevelvoerende commandant moest voor iedere operatie specifieke geweldsinstructies geven; als die ontbraken handelde de commandant van de eenheid op eigen gezag en verantwoordelijkheid. De infanterist was bewapend met karabijn en klewang. Destijds nieuwe wapens als handgranaten, machinepistolen en (zware) mitrailleurs konden in sommige situaties wel van pas komen – bijvoorbeeld tegen grote vijandige menigten – maar moesten zeer terughoudend gebruikt worden.¹⁷

Het *VPTL* drong ook verder aan op een beheerst optreden; overdadig geweld zou slechts tot verbittering leiden en de bevolking van de Nederlandse zaak vervreemden. De algemene stelregel was ‘dat door tactvol optreden – w.o. ook te verstaan het vermijden van alles, wat tot verzet kan prikkelen, zonder de eigen veiligheid in gevaar te brengen, vaak meer wordt bereikt, dan met geweld’. Bij ieder optreden moest men doordrongen zijn van de noodzaak de goedwillende bevolking te vriend te houden. Dit vroeg om een welwillende houding en de eerbiediging van lokale gebruiken. Er waren wel grenzen: gebruiken die elk besef van beschaving tartten, ‘zooals slavernij, koppensnellen, bloedwraak en dergelijke’, hoefden niet gerespecteerd te worden. Het was verboden huizen, eigendommen en bestaansmiddelen te vernietigen, ook als de lokale bevolking in kwestie zich verzette (een uitzondering vormden gebouwen die door de tegenpartij met geweld werden verdedigd). Ook was het verboden burgers te dwingen tot het geven van inlichtingen of het verlenen van hand- en spandiensten ter ondersteuning van de militaire operaties. Te allen tijde moest men er ‘met den meesten ernst’ naar streven vrouwen en kinderen te sparen. Werden ze toch verwond of gedood, dan moest dit worden vermeld in de verslaglegging. Ook de gevangengenomen tegenstander moest humanaan behandeld worden.¹⁸

Het *VPTL*, dat enkele herdrukken zonder ingrijpende wijzigingen beleefde, zou ook na 1945 een cruciale rol blijven spelen in (de ontwikkeling van) de tactische doctrine en de concrete militaire inzet. Maar omdat het voorschrift was gebaseerd op de laatste operaties tegen een al verslagen koloniale tegenstander, ging het uit van een relatief beperkte inzet van de krijgsmacht tegen een in schaal en intensiteit relatief beperkte opstand, in de context van goed

gevestigd Nederlands civiel bestuur. De strijd die in Indonesië vanaf oktober 1945 losbarstte zou een heel ander karakter hebben.¹⁹

Het VPTL en Voorschrift nr. 1599: de wil tot onderdrukken

Ook in Nederland was het verlenen van bijstand aan het civiele gezag een taak van de krijgsmacht. Vlak na het einde van de Tweede Wereldoorlog, toen de regering serieus vreesde voor grootschalige onrust en chaos in het land, werd de Koninklijke Marechaussee het aangewezen legeronderdeel voor militaire bijstand, maar alle militaire eenheden konden in geval van nood voor deze taak worden ingeschakeld. De doctrinaire basis voor militaire bijstand in Nederland werd tijdens de Tweede Wereldoorlog herschreven, om in 1946 te verschijnen als Voorschrift nr. 1599, *Handleiding voor het beteugelen van woelingen*.²⁰

Dit voorschrift hoefde in Nederland niet in de praktijk gebracht te worden, en speelde ook bij de doctrine-ontwikkeling in Indonesië geen rol. De bestudering ervan geeft echter inzicht in hoe de Nederlandse strijdkrachten doctrinair dachten over de inzet van militaire middelen bij de ordehandhaving, en in de overeenkomsten met een zo koloniaal product als het VPTL. De rode draad in beide voorschriften was een beheerst maar resoluut en zo nodig hard optreden. ‘Alleen de aanval voert tot onderdrukking der onlusten. Elk uitstel is schadelijk’, aldus Voorschrift nr. 1599. Beide voorschriften spraken over massa’s die makkelijk beïnvloedbaar waren door charismatische leiders. De ordeverstoorers moesten uitgeschakeld worden, en de (weifelende) massa moest met machtsvertoon en geweldgebruik onder de indruk raken van de vastberadenheid waarmee de staat zijn gezag handhaafde. Het geven van waarschuwingsschoten was daarom verboden, dat zou ‘de tot verzet geneigde bevolking geen vrees aanjagen, doch haar integendeel brutaler maken’ (VPTL), en ‘voor een bewijs van zwakte’ worden aangezien’ (Voorschrift nr. 1599). Het ging om de ‘onvoorwaardelijke onderwerping aan het wettig gezag’. Dit was de taak van een lichtbepende infanterie, maar zo nodig konden zware wapens worden ingezet.²¹

Net als het VPTL schreef Voorschrift nr. 1599 in vage bewoordingen en zonder helder geformuleerde kaders een gematigd geweldgebruik voor. Wel was duidelijk dat het snel breken van het verzet voorrang had op het voorkomen van slachtoffers. ‘Ieder daadwerkelijk verzet moet zoo snel mogelijk worden gebroken, doch met zoo weinig mogelijk bloedvergieten. Het eerste staat echter op de voorgrond.’²²

De bron van de overeenkomsten tussen het VPTL en Voorschrift nr. 1599 (en vergelijkbare tactische voorschriften in andere westerse landen en koloniën) moet gezocht worden in het algemene westerse politieke en militaire discours over ordehandhaving. Of het nu het neerslaan

van een opstand in een socialistische arbeiderswijk in Amsterdam was of de bestrijding van opstandelingen in de kolonie, in beide gevallen moest de orde worden hersteld met militaire middelen. Statelijke repressie was in dit discours op sociale, politieke en juridische gronden acceptabel en binnen bepaalde wettelijke kaders legitiem. De Franse politicoloog Christophe Wasinski vatte het westerse denken daarover samen als ‘la volonté de réprimer’, oftewel ‘de wil tot onderdrukken’. Afhankelijk van tijd en plaats kon er kritiek zijn op de aard, omvang en duur van het geweld, maar, zo benadrukte Wasinski, het basisprincipe stond tot diep in de twintigste eeuw amper ter discussie. Christian Olsson merkt hier nog bij op dat in zijn algemeenheid, maar in het bijzonder in een koloniale context, hard optreden niet alleen wenselijk was, maar in zekere zin ook noodzakelijk: het statelijke geweld was een bevestiging van de (door de opstandelingen betwiste) statelijke macht.²³

Voor hard optreden in de kolonie gaf de codificatie van het oorlogsrecht nog een belangrijke steun in de rug, met name het in Den Haag gesloten *Verdrag nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land, 1907* en de Geneefse verdragen van 1929 inzake gewonden en krijgsgevangenen. Beide verdragen beoogden, zoals het in het Haagse verdrag werd omschreven, ‘de rampen van den oorlog te verminderen, voor zoover de militaire noodzakelijkheid zulks toelaat’, onder andere door bescherming te bieden aan iedereen die op een of andere manier bij de strijd betrokken was (militairen, maar ook bijvoorbeeld oorlogsverslaggevers), en daarbij door verwonding of ziekte uitgeschakeld werd. Maar doordat deze verdragen nu ook definieerden wie wel en wie niet als legitieme combattant gezien kon worden, kreeg een bezettingsregime een juridische rechtvaardiging voor hard optreden in geval van verzet. Wie niet aan de voorwaarden voldeed was in overtreding en overtreders moesten gestraft worden. Het verdrag van Den Haag ging amper in op geschikte en proportionele strafmaatregelen, waardoor represailles – ook in 1907 al niet onomstreden – niet expliciet werden verboden.²⁴

En ook onbedoeld bood het oorlogsrecht twee rechtvaardigingen voor hardhandig optreden in de kolonie. De genoemde verdragen waren van toepassing op de strijd tussen ‘beschaafde naties’. Koloniale tegenstanders vochten onbeschaafd en konden of moesten daarom ook op onbeschaafde wijze bestreden worden. Maar ook het tegenovergestelde was mogelijk: door te verklaren zelf wel volgens het oorlogsrecht te zullen optreden, kon een koloniale mogendheid het vijandelijke optreden langs die maatstaf leggen en vervolgens bestraffen. Dit laatste is wat Nederland na 1945 in Indonesië zou doen, in ieder geval op papier.²⁵

Een belangrijk verschil tussen het *VP TL* en Voorschrift nr. 1599 was wel dat Voorschrift nr. 1599 ondanks alles het product van een rechtstaat was. Het eigendomsrecht en de rechten van gearresteerden kwamen nadrukkelijk aan bod en beperkten de mogelijkheden in het optreden. In het *VP TL* ontbrak deze rechtsbescherming grotendeels, waarmee het koloniale voorschrift eerder het product van een politiestaat lijkt. Ook ontbrak in Voorschrift nr. 1599 uiteraard het oriëntalistisch taalgebruik en de koloniale invalshoek; benadrukt werd dat militairen bij de ordehandhaving de wettige beschermers van de staat waren. Volgens het *VP TL* hadden de KNIL-militairen bij die wettige bescherming de beschaving aan hun kant.²⁶

Het gros van de militairen van de KL en KM die na 1945 naar Indonesië werden gestuurd was onbekend met de theorie en praktijk van ordehandhaving en guerrillabestrijding in de koloniale context. Hierdoor werden ze sterk afhankelijk van de KNIL-voorschriften en aanwijzingen van KNIL-militairen. Maar het idee van grootschalige en gewelddadige militaire bijstand was de strijdkrachten in Nederland dus niet vreemd. De inzet na 1945 vroeg weliswaar om een conceptueel omschakelen, maar ‘de wil tot onderdrukken’ was, net als bij het KNIL, aanwezig.

Confrontatie met de revolutionaire werkelijkheid, oktober en november 1945

Terwijl in augustus en september in Nederland in allerlei LIB's uit de grond werden gestampt en naar exemplaren van het *VP TL* werd gezocht, bereidde het Britse opperbevel in Zuidoost-Azië, het SEAC, zich voor op zijn taak in Indonesië: de bevrijding en bescherming van krijgsgevangenen en geïnterneerden, de afvoer van de ruim 140.000 aanwezige Japanse militairen, en het mogelijk maken van een terugkeer van het Nederlandse gezag. Aangewezen als uitvoerder werd het Brits-Indische XV-legerkorps, 45.000 militairen met praktisch hun complete oorlogsuitrusting die vers uit de strijd tegen Japan kwamen. Het uiteindelijke plan voorzag in de vestiging van enkele bruggenhoofden op Java en Sumatra, *key areas* genoemd. Indien mogelijk zouden deze bruggenhoofden worden uitgebreid, waarmee een terugkeer van het Nederlandse gezag op de twee hoofdeilanden mogelijk zou worden. (Dezelfde taak werd op Celebes en de kleinere oostelijke eilanden door Australische militairen uitgevoerd.) Dat herstel van het gezag moesten de Nederlanders echter wel zelf doen.²⁷

De Nederlandse autoriteiten hadden graag meer geallieerde steun gezien, maar dat leek niet haalbaar. Geen van de geallieerde mogendheden betwistte een Nederlandse terugkeer naar Indonesië, maar het realiseren daarvan stond onderaan het prioriteitenlijstje. Zoals al tijdens de

Tweede Wereldoorlog was afgesproken, hadden de Britten in Indonesië de eindverantwoordelijkheid voor de veiligheid, de Nederlanders voor het civiele bestuur. Tot het definitieve vertrek van de Britten in het najaar van 1946 waren de Nederlandse strijdkrachten zodoende onder Brits opperbevel geplaatst. Er waren in september en oktober 1945 nog niet veel Nederlandse militairen in Indonesië, waardoor de Brits-Indische troepen de zwaarste lasten moesten dragen.²⁸

Op 15 september landden de eerste officiële Nederlandse en Britse afgevaardigden in Batavia. In de oude koloniale hoofdstad vestigden zich de Nederlandse opperbevelhebber in Zuidoost-Azië admiraal C.E.L. Helfrich, de commandant van het KNIL generaal L.H. van Oyen en de hoogste burgerlijke autoriteit van Nederlands-Indië luitenant-gouverneur-generaal Van Mook. Eerder waren al verschillende inlichtingenofficieren op Java en Sumatra gearacheerd. Hun doel was inlichtingen te verkrijgen over de houding van de Japanners en de locatie en toestand van geïnterneerde geallieerde burgers en krijgsgevangenen, de enige twee zaken die volgens SEAC serieuze problemen konden opleveren. Dit beeld is ook terug te zien in de Nederlandse pers over Indonesië van eind augustus en begin september 1945: er was veel aandacht voor het (nog onbekende) lot van de geïnterneerden, de formele Japanse overgave en de vrees voor individuele Japanners die mogelijk de strijd niet wilden staken, en relatief weinig aandacht voor de ontluikende Indonesische revolutie en haar gevolgen voor Nederland.²⁹

Al snel na hun aankomst in Batavia op 29 september werd het de Brits-Indische troepen duidelijk dat de situatie in het land gespannen was. Indonesische nationalistes hadden een maand eerder de onafhankelijkheid uitgeroepen, en in de tussentijd hadden Indonesiërs het civiele bestuur van de Japanners overgenomen. Het vestigen van de *key areas* ging de militairen nergens echt gemakkelijk af; dagelijks vonden er beschietingen en schermutselingen plaats, en vielen er aan beide kanten doden. Desondanks hield het Britse opperbevel in Batavia nog geen rekening met een verdere escalatie en serieuze militaire tegenstand. Volgens Britse en ook Nederlandse analisten was het antikoloniale Indonesische verzet radicaal maar kleinschalig; de uitschakeling van hun leiders zou deze kleine beweging wel als een kaartenhuis doen instorten. Door een samenloop van gebrekkige inlichtingen, koloniale vooroordelen en een algehele onderschatting van het Indonesische onafhankelijkheidsstreven (dat werd gezien als een Japans maaksel), begrepen noch de Britse noch de Nederlandse autoriteiten in Indonesië de volle omvang en verstrekkende implicaties van wat zij waarnamen.³⁰

Ondertussen voltrok zich de meest controversiële fase van de Indonesische revolutie. De combinatie van revolutionair vuur, een machtsvacuüm en de concrete dreiging van en geruchten over een Nederlandse terugkeer leidde op veel plaatsen in de archipel tot een uitbarsting van

etnisch en politiek geweld. In de Nederlandse publieke herinnering gaat deze episode, de Bersiap, vooral over de moord op duizenden Europeanen en Indo-Europeanen. Maar ook Indonesiërs die werden geassocieerd met het Nederlandse bestuur of die verdacht werden van collaboratie met de Japanners werden gedood door revolutionaire milities. Chinezen en andere etnische minderheden moesten het vanwege hun afkomst of sociaaleconomische positie ontgelden. In delen van Sumatra werd met name de oude lokale Indonesische elite het slachtoffer van de revolutie. De schattingen van het dodental van deze zeer gewelddadige periode die in september 1945 begon en geen duidelijk einde kende lopen uiteen van enkele duizenden tot tienduizenden.³¹

In deze context moesten de tijdens de oorlog geïnterneerde burgers en krijgsgevangenen vaak de bescherming zoeken bij hun voormalige Japanse kampbewakers. Op verschillende plaatsen vormden voormalig krijgsgevangenen, oud-KNIL'ers en jongeren van Indo-Europese en pro-Nederlands geachte etnische minderheden eigen knokploegen en milities om zichzelf en hun families te beschermen, en soms ook om wraak te nemen op de revolutionaire Indonesiërs. De totstandkoming van die milities spoorde revolutionaire jongeren weer aan de revolutie te verdedigen. De berichten over de Bersiap in de Nederlandse pers voedden op hun beurt de weerzin van het Nederlandse publiek tegen een akkoord met de Indonesische Republiek.³²

Het meeste geweld vond plaats op locaties waar geen duidelijke machtsstructuur was, zoals langs de randen van de gebieden die in handen waren van de prille Indonesische Republiek of in die van het Britse leger. Brits-Indische militairen probeerden de orde te handhaven, de Japanners te ontwapenen en krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden te bevrijden. Het devies was offensief optreden te vermijden, maar er moest toch vaak naar de wapens gegrepen worden. Tot 24 november, na ruim anderhalve maand inzet in en rondom Batavia en Bandoeng, had de voornaamste Brits-Indische eenheid in West-Java (de 23rd Indian Division) 232 doden, 230 gewonden en 143 vermisten te betreuren. In Semarang en ook in Bandoeng konden de eigen posities alleen gehandhaafd worden door de nog aanwezige Japanse troepen opnieuw te bewapenen en in te zetten. Deze mannen, vol rancune over een verloren oorlog en verlangend naar huis, deden hun best voor hun nieuwe broodheren en traden niet bepaald zachtzinnig op.³³

De situatie was alarmerend, maar pas door de strijd in en rondom Soerabaja, die eind oktober 1945 begon en een maand zou duren, zouden de Britse en Nederlandse autoriteiten in Azië en Europa wakker geschud worden. Soerabaja, na Singapore de grootste marinehaven van Zuidoost-Azië, was een van de aangewezen *key areas*, vanwege de havenfaciliteiten en de vele te bevrijden geïnterneerden in het achterland. Vanaf de aankomst van de eerste eenheden van de 49th Indian Brigade (onderdeel van de 23rd Indian Division) in oktober was de verhouding

met de Republikeinse autoriteiten moeizaam. In een trieste mengeling van provocatie, gebrek aan tact en een overdaad aan misverstand en onbegrip over en weer liep de situatie uit de hand. Op 29 oktober vielen Republikeinse troepen en milities met buitgemaakte Japanse artillerie en lichte tanks de Britse posten aan. In een bemiddelingspoging tijdens een gevechtspauze kwam de brigadecommandant A.W.S. Mallaby om het leven. Daarna ging het van kwaad tot erger voor de Britten: de hele brigade en de bevrijde geïnterneerden dreigden in zee gedreven te worden. In reactie hierop werden alle militaire registers opengetrokken. Luitenant-generaal A.F.P. Christison, de Britse opperbevelhebber in Indonesië, verklaarde 'to bring the whole weight of my sea, land and air forces and all the weapons of modern warfare against them until they are crushed.'³⁴

Op 10 november begonnen twee brigades van de 5th Indian Division plus ondersteunende eenheden onder leiding van majoor-generaal E.C.R. Mansergh de stad systematisch te veroveren en te zuiveren. De Indonesische tegenstand was hardnekkig, maar werd uiteindelijk gebroken. Op 29 november was de stad definitief in Britse handen. Enkele duizenden geïnterneerden en anderszins door de revolutie bedreigde burgers konden worden gered, maar de prijs was hoog. Naar Britse telling kostte het offensief tienduizend Indonesische en zeshonderd Britse slachtoffers.³⁵

Het gevecht tegen een van de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog die maar nauwelijks stand had kunnen houden werd in Indonesië een symbool van de revolutie en de vrijheidsstrijd. 10 november wordt er nog altijd gevierd als *Hari Pahlawan*, 'heldendag'. Voor de Britse en Nederlandse autoriteiten was de zware strijd een enorme schok; met een opstand van deze intensiteit en omvang was geen rekening gehouden. De situatie in Indonesië leek uit de hand te lopen. Was de beoogde Nederlandse strijdmacht wel voorbereid op zo'n hevige tegenstand als in Soerabaja?³⁶

Zware wapens gewenst. Haagse beslissingen, september – november 1945

Admiraal Helfrich en generaal Van Oyen bleven optimistisch, maar anderen in de KNIL-top, Van Mook en de Britse staf in Batavia schatten in dat er veel meer troepen nodig waren. Het KNIL was nog lang niet op sterkte; in november 1945 waren er hoogstens 8.000 militairen beschikbaar voor inzet, eind december zouden dat er naar verwachting 15.000 zijn. Alleen de LIB's en de Mariniersbrigade waren op korte termijn beschikbaar.³⁷

Deze eenheden waren echter licht uitgerust. Al in september werd de wijsheid hiervan betwijfeld. In Nederland kwam de kwestie ter tafel in verschillende vergaderingen van de Raad

voor Oorlogvoering. Op 12 september bijvoorbeeld stelde de minister van Marine J.M. de Booy daar dat hij het gebrek aan zware wapens bij de Mariniersbrigade betreurde; de toekomst in Indonesië was ongewis en daarom achtte hij een zwaarbewapende Mariniersbrigade ‘bepaald noodzakelijk’. De andere aanwezigen regeerden instemmend.³⁸

Eind september maakten Britse inlichtingenrapporten melding van het feit dat Indonesische guerrilla's werden gesteund met Japanse mankracht en wapens. Dit bevestigde de ergste vermoedens dat Japan de hand had in het onafhankelijkheidstreven in Zuidoost-Azië, en ook na de capitulatie de geallieerden bleef dwarszitten door hun grote wapenvoorraden over te dragen aan verzetsbewegingen. Inderdaad waren alle Indonesische strijdorganisaties in meer of mindere mate schatplichtig aan de Japanners voor opleidingen, organisatie en wapens. Dit was echter vooral het gevolg van de bezetting en het machtsvacuüm na de overgave. Japanse hulp aan de Republiek na 17 augustus 1945 was in tegenstelling tot wat de Nederlanders (en de Britten) toen vermoedden beperkt. De Japanse militaire autoriteiten hielden zich in de regel netjes aan de geallieerde richtlijnen, terwijl het overgrote merendeel van de Japanse militairen gewoon naar huis wilde. Toch zouden KNIL- en KL-militairen tot het einde van de Indonesische oorlog beducht zijn op Japanse ‘instructeurs’ bij Indonesische strijdorganisaties. Deze vrees vormde in het najaar van 1945 een van de argumenten die de KNIL-top in Batavia gebruikte om bij de Britten en de Nederlandse regering te pleiten voor een zo snel mogelijke uitbreiding van de troepenmacht en het te bezetten gebied, en om over te gaan tot offensieve militaire actie.³⁹

De eerste grote stap richting een zwaardere bewapening werd genomen op de vergadering van de RvO van 17 oktober. Op tafel lag het laatste, weinig gespecificeerde verzoek van admiraal Helfrich om de ‘zeer snelle’ uitzending van ‘krachtig[e]’ en ‘goed uitgeruste’ troepen. Besloten werd de in de tweede helft van 1946 gereedkomende eerste infanteriedivisie (de zogenoemde 1^e Divisie ‘7 december’) naar Indonesië te sturen, zeven extra LIB's op te richten, en de Mariniersbrigade alsnog te versterken met een compagnie tanks, een artilleriebataljon en een zware wapencompagnie. Ook kreeg elk infanteriebataljon van de brigade er een mitrailleur en mortierpeloton bij. Over extra bewapening van de LIB's was de raad nog verdeeld. Kolonel P.L.G. Doorman, souschef van de Generale Staf, stelde de twijfelende ministers voorlopig gerust met de analyse dat ‘de Indonesiërs geen georganiseerd leger vormen, zoodat dit onze positie iets verlicht’. De LIB's waren daarom ‘uitstekend’ uitgerust voor ‘de handhaving van orde en rust’.⁴⁰

De hevige strijd om Soerabaja die op 29 oktober losbrandde bracht de vraag naar de noodzaak van zwaardere bewapening sneller dan verwacht weer op de vergadertafel. Brigadier H.P. Gardham, het hoofd van de Britse Militaire Missie bij de Nederlandse Regering, vatte in

het maandelijks rapport voor zijn Londense superieuren de stemming in de Nederlandse regering en de (rechtse) pers als volgt samen: ‘Intelligent opinion realises that law and order is essential before a proper solution to the problem of the Netherlands East Indies can be achieved. The use of [British] fighters and bombers has been received as an indication of the length of time that may be required before the present chaotic state of anarchy is resolved.’ Dit beloofde weinig goeds voor Indonesië. Zoals de Britse Christopher Bayly en Tim Harper schrijven: ‘Surabaya was the turning point for everyone: the British argument that force was necessary to bring a large Asian rebel army to heel seemed to be a harbinger of Armageddon.’⁴¹

Op de RvO-vergadering van 7 november stelde de chef van de Generale Staf van de KL, generaal H.J. Kruls, dat nu zonneklaar was dat artillerie, antitankgeschut en pantserwagens of tanks vereist waren. Maar wat was er precies nodig? Kruls hekelde de vage verzoeken om troepen vanuit Batavia, en eiste meer duidelijkheid. Omdat langer wachten gevaarlijk leek, moest niettemin ‘reeds terstond’ worden begonnen met de vorming van de nodige eenheden. Op de vergadering van 10 november werd zijn voorstel in een besluit gegoten; Nederland zou binnenkort stevig bewapend de orde en rust kunnen herstellen in Indonesië.⁴²

In dezelfde periode werd ook het eerste officiële contact gelegd met vertegenwoordigers van de Indonesische nationalistische beweging, als opmaat tot eventuele onderhandelingen. Dat lijkt tegenstrijdig met het voornemen om de troepenmacht te versterken, maar noch de regering in Den Haag noch de politiek-militaire top in Batavia beschikte op dat moment over een duidelijke politieke koers en militaire strategie. Werd het stevig ingrijpen of toch onderhandelen? En tot welk doel? Bij de besluitvorming daarover zou de aanwezigheid van een grotere en beter bewapende legermacht de keuzemogelijkheden vergroten.⁴³

De juiste legerorganisatie

Onder leiding van minister mr. J. Meynen en generaal Kruls stortten het ministerie van Oorlog en de top van de KL zich in november met enthousiasme op de uitwerking van het besluit over de legeruitbouw voor Indonesië. Eindelijk was er een concrete taak waaraan gewerkt kon worden. De organisatie, samenstelling, opleiding en sterkte van de uit te zenden troepen waren tenslotte beleidsterreinen waar het ministerie van Oorlog en de Generale Staf in Nederland veel invloed op konden uitoefenen; operationele beslissingen werden in Batavia genomen.⁴⁴

Om tot een goede troepenopbouw te komen wendde de regering zich tot de Britse Militaire Missie bij de Nederlandse Regering voor advies. De BMM, in augustus 1945 in Den Haag in het leven geroepen als opvolger van de Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (SHAEF), diende als schakel tussen het Britse War Office en de Nederlandse civiele en

militaire autoriteiten. Brigadier Gardham, de chef van de BMM, hekelde net als generaal Kruls de vage voorstelling van de situatie in Indonesië en de daar benodigde troepensterkte, en onderschreef de noodzaak dit helder in beeld te krijgen.⁴⁵

Gardham zag echter ook problemen in Nederland. Hij adviseerde om de militaire basisopleiding en specialisatiecursussen te verbeteren, de LIB's om te vormen tot regulier bewapende infanteriebataljons en additionele artillerie- en pantsereenheden uit te zenden naar Indonesië. Eenmaal daar zouden de losse eenheden moeten worden ondergebracht in brigadeverband. Dit advies werd bijna geheel overgenomen. Zijn hulp werd gewaardeerd, maar de manier waarop niet. M.R.H. Calmeyer, toen kolonel bij de Generale Staf en chef van het Kabinet van de minister van Oorlog, vermeldt in zijn memoires dat er de nodige irritatie was over de laatdunkende houding van Gardham.⁴⁶

Een overzicht van generaal Kruls van 20 november 1945 en het maandelijks rapport van de BMM aan haar eigen regering maken inzichtelijk wat er in Nederland inmiddels aan maatregelen was getroffen. Het uitgangspunt was nog steeds een troepenmacht van inmiddels 27 LIB's, die in het najaar van 1946 zou moeten worden aangevuld met de 1^e Divisie '7 december'. De LIB's moesten worden ondersteund door nog op te richten artillerie- (twaalf batterijen van ieder vier stukken geschut), antitank-, mortier- en pantserwagen-eenheden (drie eskadrons lichte verkenningswagens). Deze eenheden zouden in vier tot vijf maanden worden opgeleid en in de loop van 1946 worden uitgezonden. Daarnaast moesten er brigadestaven, verbindingseenheden, genisten en pioniers worden opgeleid en naar Indonesië gestuurd of daar gevormd worden.⁴⁷

Mede op basis van Gardhams advies – en een al eerder gedaan verzoek van gouverneur-generaal Van Mook – werd besloten kolonel Calmeyer naar Indonesië te sturen, om op basis van zijn bevindingen definitief te bepalen wat er precies nodig was voor een betere en zwaardere bewapende troepenmacht in Indonesië. In de historiografie wordt Calmeyers rapport van eind december 1945 abusievelijk gezien als de bron voor de beslissing over te gaan op een zwaardere bewapening. Dit is niet verwonderlijk, gezien het contemporaine gebruik van de term 'Calmeyer-eenheden' voor de nog te vormen eenheden. De principiële keuze voor een zwaardere bewapening was echter al op 17 oktober gemaakt, waarna de definitieve beslissing op 10 november viel.⁴⁸

Batavia vroeg in oktober en november weliswaar voortdurend om meer troepen, maar niet om zware wapens. Alleen admiraal Helfrich had in oktober in weinig precieze woorden om een goed uitgeruste troepenmacht gevraagd. Pas op 24 november, toen de beslissing in Den Haag al genomen was, klonk ook vanuit de kolonie een concrete en gespecificeerde wens tot

een zwaardere bewapening. Generaal-majoor KNIL J.H. Uhl, op dat moment chef van de Generale staf van het KNIL, liet toen weten dat er grote behoefte was aan zware mitrailleurs, mortieren en licht geschut ter ondersteuning van de infanterie. Uit een nota van 27 november van D.C. Buurman van Vreeden, de opvolger van Uhl, valt op te maken dat de KNIL-top toen al wel rekende op enige eskadrons pantserwagens, maar nog niet op artillerie.⁴⁹

Van Calmeyers reis naar Indonesië hebben we dankzij zijn lijvige rapport een uitvoerig verslag. Hij voerde besprekingen met de hoogste KNIL- en Britse officieren, maakte een inspectietocht langs de KNIL-eenheden ten zuiden van Batavia, en sloot zijn reis af met een conferentie op het Britse Zuidoost-Azië-hoofdkwartier dicht bij Singapore. Calmeyer, Uhl en enige stafofficieren stelden hier samen met het regionale Britse commando de definitieve organisatie van de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië vast, evenals tijd- en locatieschema's. Gezien de officiële gezagsverhoudingen waren de Britten ook voor deze zaken verantwoordelijk. Het definitieve organisatieschema was overigens grotendeels in overeenstemming met de eerder in Nederland uitgewerkte plannen.⁵⁰

Op Java zouden twee divisies ('A' en 'B') van ieder drie brigades en ondersteunende troepen worden gestationeerd, op Sumatra drie losse brigades. Ondersteuning moest komen van zes artilleriebatterijen en drie eskadrons pantserwagens. Het leeuwendeel van deze strijdmacht moest door de KL geleverd worden. De ML-KNIL had voldoende vliegtuigen om in de behoefte aan luchtsteun te kunnen voorzien, maar voor het onderhoud was technisch personeel uit Nederland nodig. Eind 1946 zou deze strijdmacht aangevuld worden met de volledige 1^e Divisie '7 december'. Gaandeweg zouden de oorlogsvrijwilligers van de oorspronkelijke LIB's vervangen moeten worden door dienstplichtigen uit Nederland en nieuw geworven KNIL-personeel, maar dat was een vraagstuk voor de toekomst.⁵¹

Conclusie

De Japanse capitulatie in augustus 1945 overrompelde de Nederlandse en Nederlands-Indische regering. In een context van gebrek aan tijd, middelen en kennis over wat er precies gebeurde in Indonesië besloot de regering in Den Haag om op basis van de tijdens de Tweede Wereldoorlog gemaakte plannen zo snel mogelijk zoveel mogelijk troepen naar Indonesië te sturen. Aangezien het KNIL amper over troepen beschikte, zou de KL de zwaarste personele lasten van deze beslissing moeten dragen. Gekozen werd voor een lichte bewapening; tenslotte zouden de Britten een substantiële bijdrage leveren en er werd geen rekening gehouden met een grootschalige antikoloniale opstand, hoogstens met kleinschalig verzet. Het KNIL had in de

bestrijding daarvan in het verleden de nodige ervaring opgedaan. Maar gezien de relatieve rust van het interbellum lag die praktische ervaring vooral in een verder verleden, waardoor de meeste KNIL-officieren vooral theoretisch geschoold waren in ordehandhaving met militaire middelen. De voornaamste bron hiervoor, het *VP TL*, schreef een optreden voor waarin gewapend verzet keihard moest worden aangepakt, terwijl de rest van de bevolking te vriend moest worden gehouden. De KL had een vergelijkbare tactische instructie, Voorschrift nr. 1599, voor ordehandhaving in Nederland. De vele overeenkomsten tussen beide voorschriften leggen een breed gedeelte ‘wil tot onderdrukken’ bloot. Herstel en handhaving van ‘rust en orde’ met militaire middelen was een vanzelfsprekendheid die niet ter discussie stond.

De confrontatie met de Indonesische revolutie en de wil gewapenderhand de onafhankelijkheid te verdedigen was een grote schok voor de Nederlandse militaire en politieke top. Al vanaf september werden vraagtekens geplaatst bij de lichte uitrusting van de uit te zenden troepen, deels ingegeven door de steeds slechtere berichten uit Indonesië. De vrees dat de Japanners hun grote wapenvoorraden aan Indonesische verzetsgroepen zouden overdragen, vergrootte het draagvlak voor een grotere en zwaarder bewapende strijdmacht, en de hevige strijd in Soerabaja gaf de definitieve doorslag. In twee stappen tussen half oktober en begin november nam de regering in samenspraak met de Nederlandse militaire top – en nog voor de militaire top in Batavia erom vroeg – het besluit de infanterie zwaarder te bewapenen en te ondersteunen met additionele artillerie- en pantsereenheden. De Nederlandse politieke en militaire beleidsmakers achtten dus op voorhand het zenden van zware infanteriewapens en artillerie- en pantsereenheden denkbaar en na Soerabaja noodzakelijk.

Het besluit was niet ingebed in een politiek-strategische analyse. Terwijl het beleid ten opzichte van Indonesië nog amper vorm had gekregen en net besloten was voorzichtig aan toch te onderhandelen met enige vertegenwoordigers van de Indonesische nationale beweging, formeerde Nederland een stevige expeditionaire macht om de ‘orde en rust’ in Indonesië te herstellen en te handhaven. Vanaf dat moment konden de Nederlandse en Nederlandse-Indische regering door diplomatie en de dreiging van wapengeweld proberen de situatie in Indonesië onder controle te krijgen.